

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐԿԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ

(1990-ական թվականներ)

ՄԻՆԱՍՅԱՆ Է.Գ

Հայաստանի Հանրապետության անկախության տարիներին ֆինանսավարկային ոլորտում վճռորոշ տեղ էր զբաղեցնում հարկային քաղաքականությունը, որը հիմնականում ուղղված էր բյուջեի համալրմանը և մասնավոր սեկտորի զարգացմանը: ՀՀ-ն իր անկախ հարկային քաղաքականությունը սկսել է իրականացնել 1992 թվականից՝ սկզբում նմանօրինակելով Ռուսաստանին, իսկ հետագայում վարելով ավելի ինքնուրույն քաղաքականություն: ՀՀ-ում հարկային հարաբերությունները կարգավորվում են հարկերի մասին՝ շահութահարկի, եկամտահարկի, գույքահարկի, հողի հարկի (ուղղակի հարկեր), ավելացված արժեքի հարկի, ակցիզային հարկի, պարզեցված հարկի մասին օրենքներով, ինչպես նաև հաստատագրված վճարների մասին օրենքով, որը շահութահարկը և ավելացված արժեքի հարկը փոխարինող վճար է:

Հանրապետության անկախության առաջին տարիներին հարկային քաղաքականությունն ուղղված է եղել հարկային բազայի ընդլայնմանն ու հարկային բեռի հավասարաչափ բաշխմանը, սակայն հաշվի չի առնվել հարկային բեռի ազդեցությունը տնտեսավարող սուբյեկտների գործունեության վրա: Ճիշտ է, 1997-2000 թթ. հարկային քաղաքականությունը վերանայվեց: Հարկային օրենսդրությունն էական բարեփոխումների ենթարկվեց, երբ ընդունվեցին հարկային հիմնական նոր օրենքները՝ հիմնված առավելապես միջազգային չափանիշների վրա: Բայց դա չթեթևացրեց հարկային բեռը եկամտահարկի և սոցիալական պարտադիր վճարումների գծով, այն հարկատեսակների, որոնք ուղղակիորեն կապված են արտադրողների և բնակչության եկամուտների հետ: 1997 թ. ընդունվեցին «Շահութահարկի մասին», «Եկամտահարկի մասին», «Սոցիալական ապահովման պարտադիր վճարների մասին», իսկ 1998 թ.՝ «Տեղական տուրքերի մասին», «Մաքսատուրքերի մասին», 2000 թ.՝ «Պարզեցված հարկի մասին» և այլ օրենքներ¹:

Չնայած այս օրենքներով որոշակի փոփոխություն մտցվեց նախկինում բացառապես ձևական բնույթ ունեցող հարկային օրենսդրության մեջ, և գործող համակարգում ի հաշիվ շահութահարկի դրույքաչափերի բացարձակ նվազեցման, տեղի ունեցավ հարկային բեռի թեթևացում, այնուամենայնիվ, օրենսդրական ոլորտում մնում են բազմաթիվ չլուծված խնդիրներ: Մասնավորապես, օրենքով բոլորովին կարգավորված չեն սոցիալական նպաստների ոլորտը, ոչ բանկային ֆինանսական հաստատությունների գործունեությունը և այլն:

Դեռևս տնտեսության կայուն ու բարձր տեմպերով աճի խթանումը չի վերածվել այնպիսի հարկային քաղաքականության, որը լուծում կտա ընթացիկ խնդիրներին: Եթե 1998թ. հունվարի 1-ից ավելացված արժեքի հարկի չհարկվող շեմը 1 մլն. դրամի փոխարեն սահմանվեց 2 մլն. դրամ, իսկ 1999 թ. հունվարի 1-ից՝

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենքների ժողովածու (1995-1999), գ. Բ, Ե., 1999, էջ 202-232, 359-380, 761-790, 304-310, գ. Գ, էջ 223-229:

3 մլն. դրամ, ապա 2001թ. հունվարի 1-ից սահմանվեց 10 մլն. դրամ, իսկ 2002 թ. հունվարի 1-ից՝ 30 մլն. դրամ, 2003 թ. հունվարի 1-ից՝ 50 մլն. դրամ: Նշված շեմից ցածր շրջանառություն ունեցողները համարվեցին պարզեցված հարկ վճարողներ²: 1999 թ. հունվարից չհարկվող եկամտի ամսական նվազագույն շեմը կազմեց 17 հազար դրամ, իսկ 2001 թ.՝ 20 հազար դրամ³: Սակայն հարկային համակարգը դեռևս ունի ազատականացման և տնտեսության ստվերայնության կրճատման հնարավորություններ: Մասնավորապես, ավելացված արժեքի հարկի դրույքաչափը բավականաչափ բարձր է (20%)⁴: Հարկման հարաբերություններում կարևոր նշանակություն ունեցավ 2000 թ. օգոստոսին ՀՀ «Ակցիզային հարկի մասին» նոր օրենքի ընդունումը⁵, որով այս հարկատեսակի գծով կատարվեցին սկզբունքային մի շարք փոփոխություններ: Մասնավորապես, ակցիզային հարկով հարկման ենթակա ապրանքների ցանկից հանվեցին այն ապրանքները, որոնք այս հարկատեսակի եկամուտների կազմում էական նշանակություն չունեին (ոսկերչական իրեր, մորթեղեն, կաշվե արտադրանք և այլն):

Վերջին տարիներին հարկային օրենսդրության փոփոխությունների շնորհիվ, 2000 թ. վերջին հաջողվեց տնտեսավարողներին տրոհել հարկման երկու խոշոր խմբերի՝ հաստատագրված և պարզեցված հարկ վճարողների ու շահութահարկը նախընտրող խոշոր հարկատուների: Ընդ որում, հարկատուի՝ նշված խմբերից որևէ մեկում հայտնվելը կախված է նաև նրա կամքից և պետական մարմնի պարտադրանք չէ:

Վերը նշված գործընթացը նաև նպատակաուղղվեց ու հանգեցրեց անուղղակի հարկերի փաստացի գերակայությանը: Հարկային մուտքերի կառուցվածքում անուղղակի հարկերի տեսակարար կշիռը 1994 թ. համեմատ 2000 թ. եռապատկվել է և կազմում է շուրջ 70 % ⁶: Նշված գերակայությունն ի վերջո նշանակում է, որ հարկման ծանրությունը տեղափոխվում է վերջնական սպառողների, այսինքն, առաջին հերթին, քաղաքացիների վրա: Ներկա իրավիճակում հարկերի սահմանված գերակայությունը, ստվերային տնտեսությունն ու դրա հաշվին նաև շահութահարկի դրույքաչափն էապես նվազեցնելու առումով այլընտրանք չունեն: Այս երևույթը նպաստում է նաև չնչին ներդրումներով մասնավորեցված ընկերությունների կապիտալացմանը և ներքին ներդրումների աճին:

1999-2000 թթ. հարկային քաղաքականության խստացումը և դրա միջոցով տնտեսության ստվերայնության հաղթահարմանն ուղղված միջոցառումները կրեցին տարերային և անհետևողական բնույթ (ինչպես անկախության առաջին

² Տե՛ս Հայաստան (Ֆինանսներ և էկոնոմիկա, 2003, N 1, էջ 66):

³ Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2000 թ. հունվար-դեկտեմբերին, Ե., 2001, էջ 100-102: Մարդկային զարգացման զեկույց, Հայաստան 1999, Ե., 1999, էջ 27, 107:

⁴ Մարդկային զարգացման զեկույց, Հայաստան 1999, էջ 107:

⁵ Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենքների ժողովածու (1999-2000) գ. Գ, Ե., 2000, էջ 343-347:

⁶ Տե՛ս ՀՀ ԿԲ-ի 2000 թ. տարեկան հաշվեկշիռը, Բանկային լրատու, ՀՀ ԿԲ, 18. XII. 2000, էջ 15:

հինգ տարիներին կատարվող պարզունակ հարկահանությունը), որից ստվերային տնտեսությունը գրեթե չտուժեց, բայց կազմալուծվեց գործարար ակտիվության հիմքը՝ մանր ու միջին առևտուրը (բիզնեսը): Ուղղակի և անուղղակի տարաբնույթ հարկերն այնպես խեղդեցին մանր ու միջին արտադրողներին, որ վերջիններս, զանգվածաբար սնանկանալով, հեռացան հանրապետությունից: Փակվեցին սննդի, սպասարկման, շինարարության և այլ ոլորտներում գործող հսկայական քանակությամբ ձեռնարկություններ: Ուժեղացավ դրամագլխի արտահոսքը՝ առանց այդ էլ ֆինանսական և նյութական սուղ պաշարներ ունեցող հանրապետությունից: Դրա փոխարեն հսկայական չափերի հասավ ծայրահեղ ունևորներին ծայրաստիճան չքավորներից բաժանող անդունդը: Տնտեսական կյանքը հանրապետությունում սկսեց կանգ առնել, և աղքատացած ժողովրդից նորանոր հարկեր հավաքելը դարձավ մշտական զբաղմունք: Հարկային այս մեծ բեռն ավելի ծանրացրեց բնակչության սոցիալական վիճակը:

Առաջիկա մի քանի տարիների ընթացքում, ելնելով տնտեսության զարգացման որոշակի համամասնություններից, պահպանելով հարկային միջոցների խթանիչ ներգործությունը, նպատակահարմար կլինի տնտեսավարողների հարկային ծանրաբեռնվածությունն աստիճանաբար տեղափոխել դեպի որոշակի եկամտային դաշտ: 1998 թ. հունվարի 1-ից ուժի մեջ մտավ ՀՀ «Գույքահարկի մասին» օրենքը⁷, որով հարկվող օբյեկտի կազմից հանվեցին հիմնական միջոցների մի զգալի խումբ մեքենաներ ու սարքավորումներ: 2003 թ. սկզբից «Գույքահարկի մասին» օրենքով վերանայվեց հատկապես թանկարժեք գույքի հարկման կարգը՝ առանձնատների և շքեղություն համարվող ավտոմեքենաների համար սահմանելով հարկման ավելի բարձր դրույքաչափեր: 1991 թ. օգոստոսի 1-ից գործողության մեջ մտավ ՀՀ «Հաստատագրված վճարների մասին» օրենքը⁸, որով օրենսդրական կարգավորում ստացան մինչ այդ ՀՀ կառավարության որոշումներով կանոնակարգվող գործունեության առանձին տեսակների համար հաստատագրված վճարների գանձման հարաբերությունները, և միասնականացվեց մինչ այդ կիրառվող բոլոր հաստատագրված վճարների հաշվարկման ու վճարման կարգը: Հարկ է նշել, որ հարկային բեռի հաշվեկշռվածության առումով հարկային եկամուտների կառուցվածքում ընդունելի չէ գույքահարկի խիստ նվազ տեսակարար կշիռը (այն դասվում է ուղղակի հարկերի թվին), քանզի այդ հարկի արդյունավետությունը չնչին է, միևնույն ժամանակ տնտեսական ներգործության արդյունավետությունը՝ զրոյական: Մինչդեռ, այս պարագայում այն պետք է ունենա հստակ տնտեսական խթանիչ դեր:

Գույքահարկի պրոգրեսիվ դրույքաչափ պետք է կիրառվի թե՛ անձնական անշարժ և շարժական, թե՛ արտադրական նշանակության գույքի նկատմամբ: Մասնավորապես դա անհրաժեշտ է կիրառել այն մասնավորեցված

⁷ Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենքների ժողովածու (1995-1999), գ. Բ, էջ 429-440:

⁸ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 648-677:

ընկերությունների նկատմամբ, որոնք ուղղակի գործունեություն չեն իրականացնում: Շահութահարկի և գույքահարկի դրույքաչափերն այս դեպքում որոշակի ձևով պետք է փոխկապակցվեն: Դա մասնավորեցման ընթացքում չնչին ներդրումներ կատարած և տնտեսավարելու ցանկություն չունեցող սեփականատերերին կստիպի կա՛մ աշխատեցնել անգործության մատնված ձեռնարկությունները, կա՛մ դուրս բերել երկրորդային շուկա, որտեղ դրանց կարող են տիրանալ արդյունավետ կառավարողներ ու ներդրումների պատրաստ անձինք:

Հարկային քաղաքականության արդյունավետության առանցքային հիմնախնդիրներից է կարգազանց հարկատուների նկատմամբ տույժերի ու տուգանքների կիրառումը բացառապես դատարանների իրավասությանը փոխանցելու հարցը, որով վերջապես կվերականգնվի գործող Սահմանադրության պահանջը, ըստ որի, անձը սեփականության իրավունքից կարող է զրկվել միայն դատարանի վճռով: Այդ հարաբերությունների կարգավորման համար կարևոր նշանակություն ունեցավ ստուգումների մասին օրենքի ընդունումը, որով խստիվ սահմանափակվեցին կրկնակի ստուգումները և արգելվեց կազմակերպության համալիր ստուգումը որևէ պետական մարմնի կողմից:

Անցած տարիների ընթացքում հարկային ոլորտում կիրառվող տուգանային կարգը շատ հաճախ հանգեցրել է հարկատուի համար ֆինանսական ծանր ու անելանելի վիճակների: Ելքը հաճախ հանգել է պետության կողմից համաներումների կիրառմանը, որն ստեղծելով արդարության պատրանք՝ միաժամանակ օրինականացրել է երկակի ստանդարտների կիրառումը: Արդյունքը՝ հարկային պարտքեր կուտակած անձինք, ըստ էության, պետությունից ստացել են անուղղակի վարկավորում, իսկ օրինապահ հարկատուները, չօգտվելով մնացած հարկային արտոնություններից, օրենքի շրջանակներից դուրս պարտադրվող կանխավճարների հաշվին ստիպված են եղել փակելու անբարեխիղճ հարկատուների ապառքների կուտակումից առաջացող բյուջեի մուտքերի չնախատեսված ճեղքվածքի մի մասը՝ փաստորեն իրականացնելով բյուջեի անտոկոս վարկավորում: 1997 թ. վերջում և ամբողջ 1998 թ. ընթացքում կիրառված համաներումը նախ հանգեցրեց ապառքների նվազած գումարի նկատմամբ հաշվանցումների կրկնապատկմանը, իսկ 1998 թ. վերջում գրեթե կրկնապատկեց ապառքների գումարը: 2001 թ. հունվարին պետական բյուջեի ապառքները կազմել են 134 մլն դրամ, որը հավասար է 2000 թ. բյուջեի հարկային եկամուտներին⁹:

2000 թ. հարկային օրենսդրության մեջ կատարված փոփոխություններն առավելապես վերաբերում էին շահութահարկի և եկամտահարկի սկզբունքներին: Շահութահարկի միասնական սանդղակի սահմանումը հավասար պայմաններ է ստեղծել ներդրողների համար և նպաստում է մրցունակ ձեռնարկությունների կապիտալացման մակարդակի բարձրացմանը: Եկամտահարկի հարկման մեխանիզմում պրոգրեսիվ հարկման սկզբունքից հրաժարվելը նպաստում է տնտեսության սովերայնացման ամենատարածված դրսևորումներից մեկի՝

⁹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենքների ժողովածու (1999-2000), գ. Գ, Ե., 2000, էջ 128, 130:

աշխատանքի վարձատրությանն ուղղվող միջոցների ոչ լրիվ հայտարարագրման նվազեցմանը: 1998-2002 թթ. ՀՀ-ում հարկային քաղաքականությունը հիմնականում բնորոշվեց հարկային խոչընդոտների առավելագույն վերացմամբ՝ տնտեսության ստվերային հատվածի, ինչպես նաև հարկման փաստացի բազայի ընդլայնման շնորհիվ: ՀՆԱ-ի նկատմամբ հարկման մակարդակը 1997 թ. համեմատությամբ 2002 թ. աճեց ավելի քան 1,8 տոկոսով¹⁰: Այդ ժամանակահատվածում ներդրումների և զբաղվածության խրախուսման նպատակով շարունակաբար նվազեցվում էին հարկային դրույքաչափերը:

Հարկային հարաբերություններում վերջնականապես պարզություն մտցնելու նպատակով անհրաժեշտ է ընդունել այն իրողությունը, որ ներկայիս սոցիալական ապահովագրության պարտադիր վճարներն իրենց տնտեսական բովանդակությամբ առնչություն չունեն սոցիալական ապահովագրության հետ: Աշխատողը կամ նրա գործատուն, փաստացի, առանց որևէ պայմանագրային հարաբերության և կոնկրետ շահի վճարում է ոչ թե ապահովագրավճար, այլ՝ սոցիալական հարկ: Այս դեպքում աշխատողի համար միևնույն է, թե որքան կվճարի գործատուն իր համար, քանի որ այդ վճարն իր հետագա կենսաթոշակի հետ որևէ կապ չունի և կոչված է լուծելու կենսաթոշակառուների և սոցիալապես անպաշտպան այլ խմբերի սոցիալական նվազագույն ապահովման խնդիրը: Նպատակահարմար է նշված վճարը փոխարինել սոցիալական հարկով և դրա գանձման վարձատրությունը փոխանցել հարկային մարմիններին, որը կնպաստի գանձումների մակարդակի բարձրացմանը, պետական ապարատի զգալի կրճատմանը և կապիտանիի սոցիալական հարկի վճարումը գործատուների կողմից: Դրա ներդրմամբ վերջնականապես կտարանջատվեն սոցիալական ապահովագրության համակարգերը:

Արտահանմանը խոչընդոտող գործոնի է վերածվել ավելացված արժեքի հարկի գծով առաջացած գերավճարների վերադարձման խնդիրը, որի լուծումը պահանջում է այդ նորմի կիրառումը տարածել միայն արտահանողների վրա՝ առավելագույնս պարզեցնելով գերավճարների վերադարձման ընթացակարգը: 1998 թ. սկսած՝ դրական տեղաշարժեր նկատվեցին մաքսային քաղաքականության բնագավառում: Այն նպատակ ուներ ապահովելու մաքսային սահմանով և տարածքում ապրանքաշրջանառության նկատմամբ մաքսային արդյունավետ հսկողությունը, արտաքին տնտեսական գործունեությամբ զբաղվող տնտեսավարող սուբյեկտների համար միասնական և մրցակցային պայմանների ձևավորումը, ներքին շուկայի պաշտպանությունը:

1998-2002 թթ. իրականացված տնտեսական բարեփոխումների շրջանակներում մաքսային օրենսդրությունը բազմիցս ենթարկվել է վերամշակումների, մաքսային հարաբերությունների և հիմնախնդիրների օրենսդրական կարգավորման՝ Առևտրի համաշխարհային կազմակերպությանը ՀՀ անդամակցության գործընթացի շրջանակներում ստանձնած պարտավորությունների կատարումն ապահովելու, մաքսային քաղաքականությունը տնտեսական

¹⁰ Տե՛ս Հինգ տարի անց, նախագահ Ռ. Քոչարյանի հաշվետվությունը, Ե., 2003, էջ 5:

դինամիկ աճին ներդաշնակելու, միջազգային ինտեգրացիոն գործընթացներին ՀՀ մասնակցությունն ապահովելու նպատակով:

1999 թ. հունվարի 1-ից գործողության մեջ մտած «Մաքսատուրքերի մասին» ՀՀ օրենքով սակագնային կարգավորման համակարգում պահպանվեցին վերջնական սպառման ապրանքների համար արժեքային մեթոդով հաշվարկվող ներմուծման մաքսատուրքերի 10 %-ը և արտադրական նշանակության ապրանքների և արտահանվող ապրանքների մաքսատուրքերի 0 % դրույքաչափերի համակարգը:

2001 թ. հունվարի 1-ից գործողության մեջ մտավ ՀՀ նոր մաքսային օրենսգիրքը, որով լուծում ստացան մի շարք կարևորագույն հիմնահարցեր՝ մաքսային գործի կատարելագործման և արտաքին տնտեսական գործունեությամբ զբաղվող սուբյեկտների գործունեության համար արդյունավետ պայմաններ ապահովելու նպատակով: Օրենսգրքով հստակեցվել են մաքսային արժեքի որոշման կարգը, ապրանքների ծագման երկրի որոշման կանոնները, մտավոր սեփականության իրավունքի պաշտպանության գործում մաքսային մարմինների գործառնությունները կանոնակարգող նորմերը և այլ հիմնահարցեր: Առավելագույնս կարգավորվել և հստակեցվել են հայտարարագրման, մաքսային ձևակերպումների, հսկողության և մի շարք այլ գործառնությունների ու մաքսային գործի բաղադրիչների դրույթներն ու ընթացակարգերը: Օրենսդրությամբ ամրագրվել են մաքսային սահմանով ապրանքներ և տրանսպորտային միջոցներ տեղափոխող անձանց իրավունքներն ու դրանց սահմանափակումների հիմքերը: Սակագնային կարգավորման արդյունավետության բարձրացման նպատակով մաքսատուրքերի 0 և 10 % դրույքաչափերի համակարգին զուգահեռ, որոշ ապրանքների համար սահմանվեցին մաքսատուրքերի հաստատագրված դրույքաչափեր, որոնք կազմում են այդ ապրանքների մաքսային արժեքի 10-12 %-ը: Ոչ սակագնային կարգավորման համակարգում հստակ սահմանվեցին մաքսային սահմանով որոշ ապրանքների ու տրանսպորտային միջոցների տեղափոխման արգելքները և սահմանափակումները, որոնք հիմնականում վերաբերում են այն դեպքերին, երբ ապրանքներն ու տրանսպորտային միջոցները վտանգ են ներկայացնում պետական և ազգային անվտանգության, հասարակական կարգի, մարդու կյանքի ու առողջության, կենդանական և բուսական աշխարհի, ներքին սպառողական շուկայի պաշտպանության համար և այլն: Մաքսային քաղաքականության շրջանակներում կատարվում են նաև տարածաշրջանում ազատ առևտրի պայմանագրերի կնքմանն ու վավերացմանն ուղղված միջոցառումներ, որոնց շնորհիվ հնարավորություն է ստեղծվում ընդլայնել արտաքին շուկաները, նպատակային կարգավորում տալ արտաքին առևտրի կառուցվածքին:

Չնայած ձեռք բերված դրական տեղաշարժերին՝ հանրապետությունում դեռևս թույլ է զարգացած ֆինանսավարկային և հարկային համակարգը: Անցման շրջանի սկզբում հանրապետությունում առանց սահմանափակման ֆինանսական շուկա մուտք գործելու հնարավորությունը և թույլ վերահսկողությունը վտանգեցին

որոշ բանկերի հուսալիությունը և հանգեցրին տարբեր չարաշահումների՝ մեծ վնաս հասցնելով ֆինանսական կառույցի նկատմամբ վստահությանը:

Ներկայումս խոշոր բանկերը գտնվում են վերակառուցման գործընթացում: Ֆինանսական համակարգի կարևոր հիմնախնդիրներն են կապիտալի շուկայի թերզարգացածությունը, երկարաժամկետ վարկավորման համար անհրաժեշտ ինստիտուտների բացակայությունը (ապահովագրական ընկերություններ, կենսաթոշակային և ներդրումային մասնավոր հիմնադրամներ և այլն): Այդ առումով ռազմավարական լուրջ բացթողում էր դրամատոնային համակարգի նկատմամբ բնակչության և զանազան կազմակերպությունների անվստահության մթնոլորտի ձևավորումը, ինչը նախկին ԽՍՀՄ խնայողամատան և այնուհետև 1990-ական թվականների սկզբում սնկի պես աճող ֆինանսադրամատոնային կազմակերպություններում ավանդների փոշիացման, նաև կորստի հետևանք է: Այդ երևույթի անուղղակի դրսևորումներից է ստվերային դրամատոնային տնտեսությունը, երբ բնակչության առանձին խավերի բարձր տոկոսադրույքներով տրամադրեցին ավանդավարկեր, որոնք չէին արտացոլվում վարկերի վերաբերյալ վիճակագրական հաշվետվություններում, բայց սպասարկում էին ազգաբնակչության զգալի մասին:

ՀՀ բանկային համակարգի զարգացման աստիճանը դեռևս չի համապատասխանում տնտեսական աճի պահանջներին: Հաշվարկված է, որ երկրում եղած խնայողությունների 10-20 %-ն է մտնում բանկային ոլորտ: Ընդհանուր բանկային ակտիվները ՀՀ-ում կազմում են ՀՆԱ-ի 22 %-ը (Վրաստանում 13, 5 %, Ադրբեջանում՝ 28 %), իսկ բանկային համակարգի կողմից տրամադրված վարկերի հարաբերությունը ՀՆԱ-ին 11, 2 % է (Վրաստանում՝ 7, 5 %, Ադրբեջանում 10 %): ՀՀ բանկային համակարգը բնութագրվում է արտասահմանյան կապիտալի համեմատաբար մեծ տեսակարար կշռով՝ 41, 5% (Վրաստանում՝ 32 %, Ադրբեջանում 10 %: Իհարկե, պետք է նկատի ունենալ, որ Ադրբեջանում, ի տարբերություն Հայաստանի ու Վրաստանի, կան պետական երկու խոշոր բանկեր): Դեպոզիտներ/ՀՆԱ հարաբերակցությունում ՀՀ-ն առջևում է՝ 9, 3 %: Վրաստանում այն կազմում է 5 %, իսկ Ադրբեջանում՝ 6, 4 %¹¹: ՀՀ բանկային համակարգի զարգացման՝ վերը բերված ցուցանիշները հարևան երկրների համեմատությամբ ավելի բարենպաստ են, սակայն տնօրինած պաշարամիջոցներով դեռևս չեն ապահովում տնտեսության իրական հատվածի անհրաժեշտ վարկավորումը: Երկրի ընդհանուր բյուջեի հարկային եկամուտների տեսակարար կշիռը 1994 թ. սկսած ՀՆԱ-ի նկատմամբ շարունակել է նվազել մինչև 1996 թ. ներառյալ՝ 1994 թ. 11, 5 %, 1995 թ. 10,7 %, 1996 թ. 10, 6 % (երբ գրեթե չի փոխվել ՀՆԱ-ի ճյուղային կառուցվածքը, տեղի է ունեցել հարկային բազայի ընդլայնում) և հետագայում, մինչև 2001 թ. աստիճանաբար բարձրացել է 36 %-ով: Մակայն մտահոգիչ է, որ այդ տարիներին անընդհատ նվազել է շահութահարկը՝

¹¹ St' u 10 лет содружества независимых государств (1991-2000), стат. сборник, М., 2001, с. 39, 43, 150, 199, 200, 301:

1995 թ. 4, 6 %-ից մինչև 2000 թ. 2 %, բացառություն է 1999 թ.՝ 2, 2 %, իսկ եկամուտը 1995 թ. 1, 3 %-ից հաջորդ տարիներին չի հասել 2 %-ի¹²:

Այսպիսով, պետությունն իր ֆինանսական-տնտեսական վիճակի կայունացումն իրականացնում էր ունեզրկվածներին էլ ավելի զրկելու, մանր ու միջին առևտուրը խեղդելու հաշվին: Նման քաղաքականության հետևանքով բնակչության մեծամասնության համար ստեղծվել էր ծանրագույն կացություն, որը հանգեցնում էր արտագաղթի տեմպերի արագացմանը:

НАЛОГОВАЯ ПОЛИТИКА РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

(1990- ые годы)

МИНАСЯН Э. Г.

Резюме

С начала установления независимости в Армении налоговая политика была направлена на расширение налоговой базы, на равномерное распределение налоговой нагрузки. Однако не было учтено влияние этой нагрузки на деятельность хозяйственных субъектов. Правда, в 1997 – 2000 гг. была пересмотрена налоговая политика, когда в соответствии с международными нормами были приняты основные ее положения. Однако ужесточение налоговой политики и мероприятия, направленные против теневой экономики, носили стихийный и непоследовательный характер, вследствие чего теневая экономика не так уж пострадала, как и в первые пять лет со времени установления независимости, когда было определено простейшее налогообложение. В результате активной деятельности в этой области и сформировался мелкий и средний бизнес (торговля). Однако разные прямые и опосредованные налоги так притесняли мелких и средних производителей, что в большинстве своем они обанкротились и эмигрировали.

¹² Տե՛ս *Մարգարյան Հ.*, Տնտեսական քաղաքականությունը Հայաստանում, պետության դերը, Ե., 2001, էջ 47: